

УДК 821.161.2.09'06:004.738.5

ЕЛЕКТРОННИЙ ФРОНТИР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Євгенія НЕСТЕРОВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: e.nesterovych@gmail.com*

Інтернет стає у сучасному літературному процесі унікальним майданчиком для самоорганізації та реалізації мистецьких проєктів, що існують на межі віртуального та реального середовищ – у електронному фронтірі. Розглянуто перший український проєкт, створений силами віртуальної спільноти – переклад та видання роману ДіБіСі П'єра «Світло згасло в Країні Див».

Ключові слова: електронний фронтір, віртуальна читацька спільнота.

Технології і мистецтво не можна розглядати абсолютно відокремлено одне від одного – матеріальний, формальний бік, тісно залежний від рівня технологічного розвитку, завжди відігравав неабияку роль у дослідженні витворів мистецтва. Не дарма давньогрецький корінь «техуη» – «майстерність» – несе в собі семантику творення.

У сучасному світі нам вже йдеться не просто про технології, а здебільшого про високі або нано-технології – ми сягаємо або мікрорівня, або замахуємося на найбільшу глобальність. Інтернет серед усіх техноздобутків останнього часу став, напевне, найпоширенішим і найбільш помітним. З огляду на Всесвітню павутину триває перебудова усіх сфер – від велетенських корпорацій і державного керівництва до побуту кожної окремої людини. Тому варто звернути увагу на те, як мистецтво, і, зокрема, література, змінилися і змінюються в умовах мережі.

На побутовому рівні віртуальна реальність, Інтернет, кожен окремий сайт, а тим паче соціальна мережа, мисляться як місце. Це відображено навіть у щоденному мовленні – звично говорити «у Інтернеті», «у Фейсбуці», «на форумі», «зайти у мережу», «сидіти у мережі», «зустрінемося у Фейсбук». Англійське «site» першопочатково означає «місце» в абсолютно традиційному, картезіанському розумінні простору. Але водночас на усвідомленому рівні інтернет-простір мисляться як фактично неіснуючий, віртуальний, штучний. Кетрін Хейліс влучно зауважила, що «процеси (які відбуваються за допомогою комп'ютера. – С. Н.) можуть бути такими ж “натуральними”, як і будь-що у реальному світі; вони штучні тільки в тому сенсі, що відбуваються у штучному середовищі» [5, 48].

Концепт електронного фронтиру розглядає Інтернет саме з такого погляду: як фактичне місце, наповнене людьми, які мають свої інтереси, і будують свої життя та побут у цьому місці. Ідея фронтиру в американській гуманітаристиці яскраво спалахнула після знаменитого виступу Фредеріка Джексона Тернера у 1893 році перед Американською історичною асоціацією у Чикаго – він доводив, що базові риси американської нації – демократизм, егалітаризм, інноваційність та агресивність – зумовлені саме досвідом освоєння фронтиру. Пізніше цю ідею науковці визнали однобокою, але вона встигла вплинути на загальний світогляд – і глибоко запала в американську побутову свідомість. Коли географічний фронтір було вичерпано – власне, цьому і була присвячена робота Ф. Дж. Тернера – неосвоєні «землі» почали шукати у сфері науки, прогресу, економіки. Тому, мабуть, електронний простір відразу ж окреслили саме цим поняттям, і наразі вживання такого терміна стало «загальним місцем». Фондація Електронного Фронтиру – саме так називається всесвітня організація, що стоїть на сторожі мережевих прав та свобод, а також піклується питанням авторських прав у мережі.

Першоджерелами у теорії фронтиру – як географічного, так і культурного – є згаданий вище тезис Ф. Дж. Тернера «Фронтір у американській історії», що вийшов друком у 1921 році, та добірка статей Оуена Латтімора «Студії з історії фронтиру» 1962 року.

Зокрема, Ф. Дж. Тернер написав, що «фронтір – це зовнішній край хвилі – точка зустрічі дикунства та цивілізації». Уся його праця спирається на історичні факти та попередні дослідження американського завоювання континенту. На його думку, різнонаціональні групи переселенців, що ситуативно змушені були разом будувати побут, їх унікальний сплав, утворили врешті сучасне американське суспільство – «воно було демократичним та єдиним, якщо і не національним; простим, толерантним та вдоволеним; глибоко закоріненим у матеріальне благополуччя» [8, 28]. Наприкінці Ф. Дж. Тернер підсумував: «Врешті, американський інтелект зобов'язаний своїми визначальними характеристиками саме фронтиру. Грубість і міцність у поєднанні з гостротою та допитливістю; практичний, винахідливий розум, швидкий у пошуках рішень; майстерне розуміння матеріального, якому бракує артистизму, але є могутність доводити справу до кінця; неспокійна, нервова енергія; домінуючий індивідуалізм, що працює як на добре, так і на зле, на додачу життєрадісність та плідність, що прийшли зі свободою – усі ці риси зумовлені фронтіром, а якщо і чимось іншим, то завдяки досвіду фронтиру» [8, 37].

Натомість О. Латтімор досліджував фронтір не стільки в американській історії, скільки на Далекому Сході – його праці охоплюють Китай, Росію, Монголію, Туркестан у їхньому співвідношенні між собою та зі Сполученими Штатами. Він досить скептично ставився до теорії Ф. Дж. Тернера, і розглядав фронтір як культурно-соціальне явище співіснування двох різнорідних спільнот. «Фронтір утворюється тоді, коли спільнота займає певну територію. Відтоді фронтір починає змінюватися та переоформлюватися відповідно до активності та зростання спільноти, або під впливом іншої спільноти» [6, 469]. О. Латтімор класифікував кілька видів фронтірів залежно від типу спільнот та кінцевого результату їхньої взаємодії. Важливим є його зауваження, що «лінійний фронтір – як він традиційно зображається на картах – завжди на практиці виявляється

швидше зоною, а не лінією» [6, 470]. Також він наголошував, що походження фронтиру коріниться в соціальному – адже спочатку особа мусить усвідомити свою належність до певної групи, а вже потім можливими стануть претензії цієї групи на певні території [6, 471].

Ідея фронтиру так міцно вкорінилася в американській свідомості, що навіть президенти не гребували оперувати нею, закликаючи націю до завоювання нових, вже нематеріальних фронтирів – космосу чи високих технологій. Тому, напевне, поява Інтернету у США була сприйнята саме так – як поява нових «земель», придатних і перспективних для освоєння.

Найперша відмінність географічного та електронного фронтирів – у розмірах: якщо вільні землі завжди вичерпуються, то віртуальні простори не мають меж – тільки технологічні обмеження, що долаються щоразу з більшим ентузіазмом. Проте у мешканців цих фронтирів багато спільного – загострений індивідуалізм, агресивна реакція на утиски, активна взаємопідтримка. Усі ці риси помітні навіть неозброєним оком під час огляду віртуальних спільнот. У своїх дослідженнях Говард Рейнгольд навів безліч прикладів, коли належність до віртуальної спільноти рятувала людям життя, допомагала зорганізуватися тощо [7]. Індивідуалізм користувачів мережі акцентують усі дослідники у різних аспектах – від унікальної міри самовираження особистості у мультимедійних наративах до загрози аутизму жителів Всесвітньої павутини. Агресивний самозахист віртуальних спільнот від будь-якого роду «нападників» – адміністративних утисків, «тролінгу» (навмисного розпалювання конфліктів у мережевому спілкуванні), обмеження прав – можна спостерігати тепер ледве не щодня. Тривають дебати щодо долі авторських прав на витвори мистецтва в нових умовах Інтернету, і ці дискусії вже давно покинули викняткову мережевий простір – існують реальні політичні партії, що лобіюють вільне поширення інформації. DDos-атаки на урядові сайти стали вже звичним способом протесту активістів проти політичних репресій. Зрештою, події «Арабської весни» довели всьому світу силу мереж у справі об'єднання громадян.

Пограниччя віртуального та реального просторів все більше розмивається у свідомості сучасної людини. З одного боку, усі процеси реального життя знаходять своє відображення в Інтернеті – владні структури, корпорації, комерційні установи, тощо створюють свої представництва у мережі. Водночас триває зворотній процес: мережеві моделі поведінки і мислення впливають на реальне щоденне життя окремих людей та цілих країн. Тому чітко окреслити «зону електронного фронтиру» стає все важче.

Література як частина мистецтва однією з перших почала обживати Всесвітню павутину. Вже хоча б з тієї причини, що першопочатково Інтернет був суто текстовим середовищем і виявити себе інакше, ніж пишучи, у ньому було неможливо. Найперші електронні сховища інформації були бібліотеками – оцифровували класичні тексти, і цей процес досі триває – як силами волонтерів, так і у межах державних проєктів збереження культурної спадщини.

На території пострадянських країн поява Інтернету майже збіглася у часі з падінням «залізної завіси», і віщувала шалені перспективи розвитку вільного слова: нарешті з'явилася можливість говорити безцензурно і про важливі речі. Але протягом двадцяти

років вибуху так, на жаль, і не сталося. Відбулася колосальна робота з оцифрування кирилических текстів – існує досить велика кількість електронних бібліотек, якими послуговуються не тільки жителі пост-СРСР, але і численна діаспора; відбулося кілька вагомих проєктів у сфері мистецтва та літератури (щоправда, їхній пік активності припав на кінець 90-х, і наразі вони фактично перетворилися на архіви). В українських реаліях все більше говориться про те, що мережа стала «аналогом радянської кухні» – місцем для розмов, які не призводять до реальних дій.

Щодо літературного процесу це твердження не є аргументованим. Сучасна українська література майже не має місця у традиційному медіа-просторі: ТБ, радіо та друкована преса тісно обмежені комерційністю форматів. Натомість, Інтернет стає єдиним доступним простором для комунікації авторів, видавців, критиків та читачів. Активними комунікативними майданчиками за останні роки стали сайти ЛітАкцент, Буквоїд, Читомо та інші; в українському сегменті соціальних мереж виникають і активно існують спільноти читачів чисельністю від кількох сотень до кількох тисяч учасників; поширення набули літературні форуми для публікації та обговорення молодих авторів – Поетичні майстерні, ЛітФорум, Севама, тощо; персональні сторінки популярних письменників у соціальних мережах теж користуються увагою читачів – Сергій Жадан, чия сторінка з'явилася на Facebook у серпні 2011 наразі має більше 2 тисяч підписників при загальній аудиторії українців у Facebook близько 2 млн. Звісно, у числовому порівнянні такі цифри можуть здаватися мізерними. Проте варто також зважати на загальну статистику читання в Україні – за результатами загальнонаціонального дослідження «Research & Branding Group» 82,2 % респондентів протягом 2011 року не прочитали жодної книжки українського письменника [4].

Отже, є сенс говорити про значну роль інтернет-простору у розвитку сучасного українського літературного процесу. Перш за все через те, що мережа в Україні (внаслідок неврегульованості авторських прав та поширенню цифрового піратства) і досі лишається найменш комерціалізованим медіа – існують та продовжують виникати інформаційні канали, які працюють за рахунок пожертв читачів або на ентузіазмі авторів.

Останній та найбільш яскравий приклад взаємодопомоги віртуальної спільноти у реалізації мистецького літературного проєкту є водночас і першим в історії прикладом українського краудфандингу – втілення будь-чого на основі спільно вкладених грошей. Меценати потому отримують символічні «частинки» від витвору – у цьому випадку книги та супровідні твори. Йдеться про переклад бестселеру французького автора Ді-БіСі П'єра «Світло згасло в Країні Див» [2] та нестандартну публікацію і презентацію видання в Україні. Проєкт «Декаданс Бере Своє» реалізували за допомогою українського сервісу «Спільнокошт», ініціатором стала перекладач тексту Галина Шиян. За три тижні проєкт, силами поширення у фейсбук-спільноті назбирав навіть більше, ніж потребував: з потрібних 21 тисячі гривень станом на 7 вересня зібрано понад 22 тисячі. Сам переклад і приїзд автора на Форум видавців до Львова фінансував фонд Ріната Ахметова – було створено сайт [3], що ознайомлює майбутніх читачів з концепцією українського видання, учасниками та способом втілення проєкту. Оригінал тексту містив у собі «книгу в книзі» – у посиланнях роману читався щоденник головного героя

Гебрієла Броквелла. Галина Шиян вирішила спочатку відокремити щоденник у маленьку «рукописну» книжечку. Потім одна з художниць, які були залучені до ілюстрування, запропонувала знайти прототип Гебрієла серед оточення. А коли фото реальної особи стали втіленням літературного героя, то виникла ідея створення персональної сторінки літературного персонажа. Тепер в українському сегменті Facebook мешкає Гебрієл Броквелл – головний герой твору ДіБіСі П'єра «Світло згасло в Країні Див», який активно публікує свої фото, відео та уривки зі свого щоденника [1]. Він також долучився до промоції проекту спільного фінансування, і, безперечно, значно додав реклами. Гебрієл Броквелл є ще й унікальним прикладом української художньої віртуальної особистості – досі містифікаціями такого роду в українському інтернеті займалися лише у межах політичної сатири, але ще ніколи – задля досягнення мистецького ефекту. Результатом масштабної роботи перекладача, художників та музикантів стала абсолютно нестандартна презентація твору за участі ДіБіСі П'єра на Форумі видавців, та подальший успішний продаж книги як паперового артефакту, доповненого виданням листівок (ілюстрації художників до кожного розділу і фотографії Галі Шиян усіх центральних локацій тексту) та «Книги Гебрієла» (щоденника головного героя). Широка робота у мережі має стимулювати зацікавленість до проекту та продажу книг відповідно.

Чи відбулося би це видання поза Інтернетом? Автор задуму вважає, що шансів на це було би мінімум. На думку Галини Шиян, збір коштів можна вважати навіть невеликим соціальним дослідженням: успіх довів, що мистецькі проекти в Україні потрібні не тільки вузькому колу інтелігентів – адже гроші вносили і програмісти, і емігранти, і взагалі малознайомі з контекстом люди; крім того, підтвердилася думка про правильне використання мережі – як інструмент донесення інформації вона спрацювала відмінно, і жодне інше медіа не дало би такої можливості. Без Інтернету цей проект би не відбувся, або відбувся би на зовсім інших засадах і в іншому масштабі.

Віртуальна спільнота дала у цьому прикладі ідеальний (і єдино можливий) майданчик для реалізації літературно-мистецького проекту та його фінансування. Проект «Декаданс Бере Свое» цікавий для нашого дослідження ще й тим, що він існує на межі двох середовищ – віртуального та реального – у зоні фронтиру. Залучено як традиційні матеріальні засоби, так і абсолютно невимірювані ресурси взаємодопомоги, синергії, колективного зусилля. Виправданим тут видається ледь утопічне твердження американського дослідника Шона Вілбуерна: «Віртуальна спільнота – це новий серединний ландшафт, сад всередині машини, де демократичні цінності можуть процвітати ніби у кібер-Джефферсонівському ренесансі. Кинуті у нове незаймане середовище, за межею електронного фронтиру, ми знову навчимося бути впевненими у собі, але водночас і поважати один одного. Ми примиримо розширення з близькістю, і цінності капіталізму з сімейними цінностями» [9, 50–51].

Поодинокий приклад не може утвердити цілої тенденції в українському літературному інтернет-просторі, і не повинен. Проте він створює прецедент, і доводить сумнівні раніше твердження – що існує критична маса українських читачів у електронному фронтірі, які готові фінансувати власним коштом мистецький літературний проект. Важливість, активність та впливовість українських віртуальних читацьких спільнот

тепер має фактичне підтвердження. Можна припустити, що теза Ф. Дж. Тернера була небезпідставною – умови фронтиру активізують відчуття єдності, підштовхують людей до взаємодопомоги та спільної діяльності заради певної ідеї. В українському інтернет-просторі літератури, очевидно, вже накопичилася достатня кількість користувачів, що ідентифікують себе як частину певної (наразі доволі розмитої) спільноти, і ці люди здатні об'єднуватися з метою творення літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гебріел Броквелл, персональна сторінка [Електронний ресурс]. – [Цит. 2012, 10 жовтня]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/gabrockwell?fref=ts>
2. *ДіБіСі П.* Світло згасло в Країні Див / ДіБіСі П'єр. – Львів : Ліга Прес, 2012. – 360 с.
3. *ДіБіСі П.* Світло згасло в Країні Див [Електронний ресурс] / ДіБіСі П'єр. – [Цит. 2012, 10 жовтня]. – Режим доступу : <http://btmriomax.com/>
4. *Славінська І.* 82,2% українців не купують українських книжок [Електронний ресурс] / І. Славінська // Українська правда. Життя. – 2012. – [Цит. 2012, 10 жовтня]. – Режим доступу : <http://life.prawda.com.ua/culture/2012/05/7/101854/>
5. *Hayles N. K.* Writing Machines / N. K. Hayles. – Cambridge : The MIT Press, 2002. – 144 p.
6. *Lattimore O.* Studies in Frontier History: Collected Papers, 1928–1958 / Owen Lattimore. – London : Oxford University Press; 1962. – 568 p.
7. *Rheingold H.* The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier [Electronic resource] / Howard Rheingold. – 1993. – [Cited 2012, 10 October]. – Available from : <http://www.rheingold.com/vc/book/>
8. *Turner F. J.* The Frontier in American History [Electronic resource] / Frederick Jackson Turner. – New York, Henry Holt and Company, 1921. – [Cited 2012, 10 October]. – Access mode : http://www.gutenberg.org/files/22994/22994-h/22994-h.htm#Page_1
9. *Wilbur S. P.* An archeology of cyberspaces. Virtuality, community, identity / Shawn P. Wilbur // The Cybercultures Reader, edited by David Bell and Barbara M. Kennedy. – London and New York, 2000. – P.45–55.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012

Прийнята до друку 17.12.2012

ELECTRONIC FRONTIER AS ENVIRONMENT FOR CREATION OF MODERN UKRAINIAN LITERARY PROCESS

Evgeniya NESTEROVYCH

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theory of Literature and Comparative Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: e.nesterovych@gmail.com*

In modern literary process Internet is a unique environment for creation of art projects, situated between virtuality and reality, in the electronic frontier. The article considers first

Ukrainian project created by virtual community – translation and publication of «Lights Out in Wonderland» by DBC Pierre.

Key words: electronic frontier, virtual readers community.

ЭЛЕКТРОННЫЙ ФРОНТИР КАК СРЕДА СОЗДАНИЯ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕССА

Евгения НЕСТЕРОВИЧ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра теории литературы и сравнительного литературоведения,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
e-mail: e.nesterovych@gmail.com*

Интернет в современном литературном процессе – уникальная площадка для самоорганизации и реализации художественных проектов, существующих на грани виртуальной и реальной среды, в электронном фронтире. В статье рассмотрен первый украинский проект, созданный силами виртуального сообщества – издание перевода романа ДиБиСи Пьера «Свет погас в Стране Чудес».

Ключевые слова: электронный фронтир, виртуальное читательское сообщество.